

Гринчук Олександра Іванівна
Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології

м. Івано-Франківськ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СПЛІКУВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА БАТЬКІВ У СУЧАСНІЙ СІМ'І

З моменту появи на світ дитина включена у систему найтісніших сімейних взаємин, які поєднують у собі основні види людських стосунків: психофізіологічні (біологічна спорідненість, стосунки між статями), психологічні (взаємна моральна та емоційна підтримка, відвертість, довіра, турбота одне про одного), соціальні (розподіл соціальних ролей, соціальні статуси, авторитет, лідерство, керівництво, підпорядкування та ін.). В умовах кожної конкретної сім'ї психофізіологічні, психологічні, соціальні, духовні та культурні стосунки органічно переплетені та взаємопов'язані, вони створюють неповторний, складний, індивідуальний, внутрішній світ кожної окремої сім'ї. Ці та інші стосунки у сім'ї визначають характер системи сімейної взаємодії, психологічний клімат сім'ї, які здійснюють визначальний вплив на розвиток і формування особистості дитини.

Сьогодні вчителям, психологам, соціальним педагогам дуже часто доводиться працювати з проблемами девіантної та асоціальної поведінки дітей, проблемами дитячої агресивності, жорстокості, насильства, опозиції, інфантилізму, замкнутості, занурення у власний внутрішній світ, відстороненості від зовнішніх впливів та багато інших. Нажаль, цей перелік далеко не повний, його можна розширювати, включаючи все нові і нові проблеми, які створюють сприятливе підґрунтя для формування більш

складних психологічних проблем. Найчастіше зазначені особливості поведінки дітей – це не стільки недоліки виховання, скільки ознаки підсвідомого включення дитиною психологічного захисту. Серед причин, які зумовлюють функціонування захисних механізмів психіки, може бути в першу чергу специфіка взаємодії на усіх рівнях сімейних стосунків, а також проблеми міжособистісного спілкування у сім'ї.

Серед усіх функцій, які покладаються на сімейну систему, як один з найважливіших соціальних інститутів важлива роль належить виховній, а також комунікативній, духовній, емоційній функціям, які виступають неодмінними складовими сімейного благополуччя, психологічного здоров'я, згуртованості, єдності та підтримки, сприятливого соціально-психологічного клімату. Комунікативна функція виступає тією зв'язуючою ланкою, яка дозволяє підсилювати дію виховного впливу.

Як засвідчують останні психолого-педагогічні дослідження особливостей сучасної української сім'ї [2] сьогодні, надзвичайно високим є відсоток тих сімей (20 %) в яких виявлено порушене міжособистісне спілкування. Майже у 77,3% випадків у детермінації внутрішньосімейного інтерактивного наповнення належить телевізійним каналам, що викривляє та значно звужує поле міжособистісних комунікацій членів родини. Разючими також є дані про скорочення часу міжособистісного спілкування батьків з дітьми, відстороненість батьків від контактів з дитиною, що згодом стає джерелом непорозумінь, недовіри, конфліктів, так 10% підлітків та 15% старшокласників відзначають, що у їхніх сім'ях ніколи не буває спільного обговорення сімейних проблем, немає традиції повідомлення новин, взаємодопомоги, взаємопідтримки.

Результати проведеного нами індивідуально-психологічного консультування засвідчили, що більшу частину часу з дитиною молодшого шкільного віку проводить мати, і цей показник не залежить від статі дитини (73,3 %). Батьки пояснюють цей факт більшою зайнятістю батька та кращою обізнаністю матері у провідних питаннях дитячого виховання. У зв'язку із зайнятістю батька, відсутністю його впливу на процес виховання і розвитку,

хлопчик у сім'ї позбавлений реальної моделі чоловічої поведінки – зразка поведінки чоловіка не лише в побуті, а й у взаємодії з жінкою (матір'ю). Відсутність зразка поведінки чоловіка (батька) спричинює різноманітні порушення процесу статевої ідентифікації, формування статево-рольової поведінки, системи рольових уявлень і очікувань щодо майбутньої сім'ї, навичок комунікативної взаємодії з партнерами протилежної статі [1, с. 58].

Дослідження проведене Т.Кравченко, в цілому підтверджує отримані нами результати і засвідчує, що більшим авторитетом у дітей користується саме мама (58% опитаних відповіли – «так», а 8% відповіли – «скоріше так ніж ні») [2].

Діти пояснюють своє тривале перебування з матір'ю тим, що «вона краще розуміє мене», «може дати мені цінну пораду», «завжди розповідає щось цікаве». Зрозуміло, що реалії сучасної сім'ї створюють певні об'єктивні причини, які вимагають надмірної зайнятості батька, а часто обох батьків для забезпечення необхідного рівня добробуту. Але повністю зневажати згадану тенденцію не можливо, адже орієнтація на ідентифікацію з матір'ю дітей обох статей спричинює розвиток та підсилення такого соціально-психологічного явища як фемінізація суспільства загалом [1, с. 59].

Якщо ж вести мову про спілкування більшої частини часу дитини з іншими родичами, як у випадках функціонально неповних сімей, внаслідок чого дитина частково втрачає середовище довірливої міжособистісної взаємодії, позбавляється можливості засвоювати соціальні ролі, формувати модель власної сімейно-рольової поведінки.

За відсутності у сім'ї інтимно-особистісного спілкування, спілкування заради спілкування формує у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку своєрідний соціальний госпіталізм, для якого характерний яскраво виражений дефіцит спілкування, який є наслідком не стільки низької психологічної культури, скільки економічної ситуації у сім'ї, знецінення духовності на буденному рівні міжособистісної взаємодії, з відповідним нівелюванням моральних почуттів. Така ситуація з часом може підсилюватись своєрідною батьківською жертовністю «Я живу заради тебе», «Я важко працюю, для вас»,

що призводить до поглиблення у дитини почуття провини, невизначеності, дискомфорту та проявлятиметься у агресивності, жорстокості, опозиції не лише до найближчого сімейного оточення [3].

Ефективне функціонування сім'ї, забезпечення нею необхідного рівня добробуту, виконання покладених на неї функцій безпосередньо залежить від особливостей внутрішньосімейної комунікації – спілкування між членами сім'ї, способів вирішення конфліктів, умов міжгрупової взаємодії як системи побудови взаємин сім'ї із соціальним оточенням. Основними завданнями міжособистісної комунікації у сім'ї постає обмін інформацією між членами родини, встановлення та розвиток міжособистісних відносин, розподіл сімейних ролей, узгодження та виконання спільної діяльності, організація та проведення дозвілля та ін.

За даними досліджень [2] до проблем, які найбільше обговорюються батьками та дітьми належать: майбутня професія дитини; стосунки дитини з друзями та однолітками; наслідки паління, вживання алкоголю та наркотиків; здорове харчування тощо. Як зазначає дослідник, досить високим залишається відсоток тих сімей, в яких жодна із визначених проблем не викликає інтересу. Достатньо показовим виявився також відсотковий показник сімей у яких було діагностовано порушене міжособистісне спілкування батьків та дітей, стосовно проблем формування та розвитку особистості дитини (20%).

Поряд із цим значно підвищилась конфліктність у дитячо-батьківських взаєминах. Аналіз матеріалів дослідження дав можливість виокремити наступні причини сімейних конфліктів: незадоволення принципів рівноправних стосунків між членами сім'ї, незадоволення потреби у спілкуванні, нерівноправний розподіл обов'язків у домашньому господарстві, недоліки та дефекти виховання та інші причини, які ми можемо вважати традиційними у виникненні сімейних конфліктів. До цих причин долучаються сучасні конфліктогенні чинники, які значно підсилюють та поглиблюють їх протікання: високий рівень психологічних, соціальних та інформаційних навантажень; невпевненість у завтрашньому дні, яка призводить до постійних стресів та депресій; критично низький рівень матеріального забезпечення більшості

українських сімей; трансформація системи життєвих цінностей та ідеалів, зумовлена переорієнтацією суспільства; потужний негативний вплив медіа середовища, який істотно впливає на процеси формування особистості дитини, її свідомість та порушує нормальну сімейну взаємодію.

Дані досліджень Федоришин Г.М. свідчать, що основними причинами дитячо-батьківських конфліктів та непорозумінь є неуспішність дітей у навчанні (28,6 %), невиконання обов'язків у сім'ї (19,8 %), розбіжності у поглядах та намагання дітей зробити по-своєму (25,9 %). Значна частина опитаних учнів спільно із батьками займається господарсько-побутовими справами та відпочинком, відповідно (33,1 % та 23,5%). Але в той же час лише 2,9 % опитаних зазначили, що навчаються та читають разом із батьками, діляться із ними особистими проблемами [4, с. 101-102].

Окрім високого рівня конфліктності у сім'ї викликає тривогу також і той факт, що часто у батьків відсутні елементарні вміння та навички вирішення спірних питань, які з'ясовуються у грубій, образливій, нетактовній формі, часто за присутності дітей. Така поведінка батьків формує у дитини відповідний стереотип вирішення конфліктних ситуацій, та абсолютно не сприяє розвитку у неї комунікативних умінь і навичок, культури міжособистісної взаємодії, сприятливого соціально-психологічного клімату сімейних відносин, формуванню позитивних установок щодо своєї мабутьної сім'ї [1]. Також хотілося б наголосити, на тому, що часте виникнення конфліктних ситуацій та присутність дитини під час їх розв'язання, чинить безпосередній вплив на психічний стан дитини, вона стає нестерпною, нервовою, збудженою, роздратованою, пригніченою, часто агресивною.

Отже, застосування дитиною будь-якого виду психологічного захисту – є свідченням своєрідного заклику про допомогу, браком необхідної уваги з боку батьків, порушенням міжособистісної взаємодії у сім'ї, примушування, та навіть насильства. Саме тому, будь-які прояви дитячої девіантності та асоціальної поведінки, як правило є наслідком ряду проблем внутрішньосімейної взаємодії, міжособистісного спілкування батьків та дітей,

несприятливого соціально-психологічного клімату сім'ї, порушеної функціонально-рольової структури та ін.

1. Гринчук О.І. Аналіз зумовленості особистісного розвитку дитини типом батьківського ставлення в сім'ї / О.І. Гринчук // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника, 2010. – Вип. 15. Ч.2. – С. 55- 65.
2. Кравченко Т. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т. Кравченко // Соціальна психологія. – 2006. – №2(16). – С.142-150. – Режим доступу: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=49&c=1060>
3. Психологія сім'ї: навчальний посібник / Поліщук В.М., Ільїна Н.М., Поліщук С.А. та ін.; за заг. ред. В.М.Поліщука. – Суми: Університетська книга, 2012. – 282с.
4. Федоришин Г.М. Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник / Г.М. Федоришин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 224с.